

SEJM WIELKI I JEGO REFORMY 1788 – 1792

1. Sejm Wielki (Czteroletni) 1788 – 1792

Pod koniec lat 80-ych XVIII wieku król Stanisław August Poniatowski oraz obóz patriotyczny po raz kolejny podjęli próbę przeprowadzenia koniecznych reform. Na skutek trudnej sytuacji politycznej caryca Rosji Katarzyna II zgodziła się na zwołanie sejmu zawiązanego pod laską konfederacji – (decyzje zapadały większością głosów.) **Marszałkiem został Stanisław Małachowski**, jeden z przywódców obozu reform. Jesienią 1790 r. przeprowadzono nowe wybory do izby poselskiej, dzięki czemu obóz reform uzyskał przewagę. Od tego momentu sejm obradował w podwójnym składzie gdyż posłowie wybrani w 1788 r. nie opuścili obrad. Sejm ten do historii przeszedł jako Wielki gdyż , po pierwsze obradował ostatecznie w podwójnym składzie, po drugie uchwalił przełomowe dla historii Polski reformy.

Podczas sejmu ścierały się między sobą trzy obozy polityczne:

- **obóz hetmański** – na jego czele stali magnaci: Franciszek Ksawery Branicki, Szczęsny Potocki i Seweryn Rzewuski. Chcieli utrzymania dotychczasowego porządku i byli przeciwni jakimkolwiek reformom. Mieli poparcie ambasadora Rosji.
- **obóz dworski** – było skupione wokół króla. Na jego czele stał prymas Michał Poniatowski oraz kanclerz Jacek Małachowski. Dążyli do przeprowadzenia reform w oparciu o Rosję, pragnęli umocnienia władzy wykonawczej = królewskiej.
- **obóz patriotyczny** – na jego czele stanęli Stanisław Małachowski, Stanisław i Ignacy Potoccy, Adam Czartoryski i Hugo Kołłątaj. Obóz ten opowiadał się za reformami, unowocześnieniem państwa, uniezależnieniem od Rosji. Uważał, że uda się przeprowadzić reformy przy pomocy Prus.

Największe reformy Sejmu Wielkiego to:

- zwiększenie **liczby wojska do 100 tys.** (w praktyce powołano 65 tys.) i uchwalono podatki na utrzymanie wojska (opodatkowano szlachtę i duchowieństwo, zwiększono podatki od miast i pogłównie od Żydów, przejęto na własność dobra biskupstwa krakowskiego)
- **Prawo o sejmikach (1791):** pozbawiono praw politycznych szlachtę gołątę (nie posiadającą ziemi), uchwały miały zapadać większością głosów, zniesiono przysięgę posłów na instrukcje poselskie
- **Prawo o miastach (1791).** Dotyczyło mieszczan miast królewskich. Otrzymali oni szerokie uprawnienia, które w praktyce zrównywały ich w prawach ze szlachtą: m.in. uzyskali nietykalność osobistą i majątkową, prawo do stopni oficerskich, prawo do nobilitacji (nadania szlachectwa), Miasta zostały wyłączone spod kontroli urzędników szlacheckich, a ich reprezentanci mogli zasiadać w sejmie.

2. Konstytucja 3 maja 1791 r.

Konstytucja 3 Maja 1791 r. została uchwalona przez Sejm Wielki, zwany również Czteroletnim. Była to najważniejsza reforma tego Sejmu. Autorami konstytucji był król Stanisław August Poniatowski, Ignacy Potocki oraz Hugo Kołłątaj. Konstytucja była Ustawą Rządową – regulowała prawa i obowiązki ogółu mieszkańców oraz zasady organizacji władzy państwowej.

Postanowienia konstytucji 3 maja 1791 r.

Konstytucja tak naprawdę była Ustawą Rządową – regulowała prawa i obowiązki ogółu mieszkańców oraz zasady organizacji władzy państwowej. W tym rozumieniu tego słowa był pierwsza ustawa rządową w Europie, drugą na świecie (po amerykańskiej).

- Utrzymano unię polsko – litewską, została ona jednak zacieśniona.
- Władza została podzielona zgodnie z zasadą Monteskiusza na ustawodawczą (stanowienie prawa), wykonawczą (wykonywanie prawa) i sędowniczą.

Władza ustawodawcza:

- Sprawował ją dwuizbowy sejm złożony z izby senatorskiej i izby poselskiej. Do izby poselskiej miało wchodzić **204 posłów** wybieranych przez sejmiki poselskie oraz **24 plenipotentów** miast królewskich, którzy mogli zabierać głos tylko w sprawie miast, przemysłu i handlu. Do senatu wchodziło 102 członków (wojewodowie, kasztelanowie) oraz biskupi diecezjalni i ministrowie. Łącznie **132 senatorów**. Ograniczono prawa senatu do prawa weta zawieszającego w zakresie praw politycznych, cywilnych i karnych.

- Sejmy zwyczajne miały być zwoływane co 2 lata na 70 dni z możliwością przedłużenia obrad do 100 dni. Oprócz tego można było zwołać sejm na sesję nadzwyczajną np. w przypadku różnic między królem a Strażą Praw.
- Uchwały w sejmie miały zapadać większością głosów (nie można go więc było zerwać powołując się na liberum veto)
- Sejm miał być zawsze gotowy (w razie potrzeby miano wezwać posłów na sesję; posłów wybierano na 2 lata, a nie co 2 lata)
- Sejm kontrolował rząd i wszystkie organy w państwie
- Pozbawiono praw politycznych szlachtę gołątę (klienci magnaccy nie mieli już wpływu na obrady sejmu). Prawa polityczne zachowała tylko szlachta posiadająca majątek ziemski – tzw. posesjonaci
- Zniesiono: liberum veto, rokosz, konfederację, przysięgę posłów na instrukcje poselskie – od tej pory posłowie byli przedstawicielami całego narodu.
- Co 25 lata miał być zwoływany sejm dla poprawy konstytucji, tzw. sejm konstytucyjny. Na sejmie tym senat miał pełnić tylko funkcję „rady starszych” – miał charakter doradczy (i nic więcej).

Władza wykonawcza:

- Miał ją sprawować król wraz ze Strażą Praw. Straż Praw to rada ministrów powoływana przez króla lecz pod kontrolą sejmu. Była ona odpowiedzialna przed sejmem. Każdy akt prawny podejmowany przez Straż Praw miał posiadać kontrasygnatę (podpis) odpowiedniego ministra. Straż praw stała na czele administracji państwowej.
- W skład Straży Praw wchodził : król jako przewodniczący, prymas jako przewodniczący Komisji Edukacji Narodowej i głowa Kościoła w Rzeczypospolitej, 5 ministrów (policji, spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, wojny, skarbu), pełnoletni następca tronu bez prawa głosu, marszałek sejmu dla zapewnienia łączności rządu z sejmem lecz też bez prawa głosu.
- Ministrowie mogli zostać pociągnięci do odpowiedzialności przez sejm w razie naruszenia konstytucji lub innego prawa (odpowiedzialność sądowa) lub do odpowiedzialności parlamentarnej gdy postawiono im zarzuty polityczne.
- Uprawnienia króla: miał zwoływać sejm, posiadał prawo inicjatywy ustawodawczej, w jego imieniu miały być ogłaszane ustawy. Był naczelnym dowódcą wojska w czasie wojny, obsadzał wszystkie urzędy.
- Zniesiono wolną elekcję i wprowadzono dziedziczenie tronu w rodzie elektora saskiego Fryderyka Augusta. W razie wymarcia tej dynastii szlachta miała wybrać nową.
- Wprowadzono nowy organ administracji – Komisję Policji, która miała sprawować nadzór głównie nad miastami.

Władza sądownicza:

Pozostała ta sama – najwyższym organem sądowym był Trybunał Koronny i Litewski. Utworzono sądy magistralne dla miast oraz sądy apelacyjne wydziałowe.

Inne postanowienia:

- Religia katolicka została uznana za religię panującą w Rzeczypospolitej przy jednoczesnym zachowaniu tolerancji religijnej i wolności wyznania
- Wprowadzono po raz pierwszy pojęcie narodu – obywatele mieli być obrońcami swobód narodowych i praw
- Powtórzono dekret o miastach z 1790 r., który nadawał mieszczanom miast królewskich prawa i wolności polityczne. Jednym słowem **mieszczanie otrzymali:**
 - gwarancję nietykalności osobistej,
 - prawo do nabywania i dziedziczenia ziemi,
 - dostęp do urzędów i stopni oficerskich,
 - prawo do nobilitacji (nadanie szlachectwa), w
 - własny samorząd, prawo do reprezentacji sejmowej – w sejmie mieli zasiadać plenipotenci, którzy mieli zabierać głos tylko w sprawach dotyczących miast, przemysłu plenipotentów handlu Liczbę plenipotentów ustalono na 24. Byli wybierani przez zgromadzenia miejskie wydziałowe.
- Wprowadzono zakaz posiadania prywatnych wojsk

- Chłop nie uzyskał swobód politycznych tylko zapewnienie o ochronie prawnej. Utrzymano niestety pełną zwierzchność szlachty nad chłopem.

Podsumowanie

Konstytucja 3 Maja jest najważniejszą reformą Sejmu Wielkiego. Konstytucja ta zmieniała ustrój państwa polskiego z oligarchii magnackiej na monarchię konstytucyjną. Była ustawą zasadniczą, która reformowała organy władzy państwowej zgodnie ze zdobyczami wieku Oświecenia (np. trójpodział władz). Likwidowała jednocześnie przyczyny anarchii panującej w państwie polskim: liberum veto, wolną elekcję, prawo szlachty do rokoszu i konfederacji, wyłączne prawo szlachty do posiadania ziemi i pełnienia urzędów, obowiązek jednomyślnego podejmowania decyzji przez sejm. Właśnie dlatego, że podjęła próbę zreformowania państwa polskiego i znosiła dominującą pozycję szlachty w państwie uważana jest za jedną z najważniejszych reform. Należy również wspomnieć, że konstytucja 3 Maja jest pierwszą konstytucją europejską i drugą konstytucją na świecie (po amerykańskiej).